

ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТНИХ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

FOUNDATIONS OF INTERACTION BETWEEN THE SUBJECTIVE COMPONENTS OF THE DEFENSE FORCES OF UKRAINE

Кривенко О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національний університет оборони України

Киричик В.А., слухач
Інститут стратегічних комунікацій Національного університету оборони України

У статті, з урахуванням результатів аналізу понять «оборонна функція», «сил оборони» та «взаємодія», запропоновано розуміння поняття взаємодії суб'єктних складових сил оборони України як сукупності організаційно-правових і матеріально-технічних ресурсів, станів і процесів, з яких складаються скоординовані та погоджені в часі і просторі спільні дії зазначених суб'єктів, спрямовані на реалізацію їх завдань у сфері оборони.

Доведено, що до системи суб'єктів сил оборони України належать різні за правовою природою та місцем у механізмі держави органи, об'єднавчим чинником для яких є функціональна спрямованість на виконання завдань у сфері забезпечення оборони України. Визначено, що головним компонентом сил оборони України є Збройні Сили України та інші, утворені відповідно до законів України, військові формування, особливістю яких є законодавчо закріплене право з метою виконання покладених на них завдань використовувати зброю і бойову техніку.

Обґрунтовано, що процес взаємодії складових сил оборони України має зовнішній і внутрішній аспект (вектор) реалізації, а також загальну та спеціальну форму. Запропоновано під формами *взаємодії складових сил оборони* України розуміти регламентовані правовими нормами зовнішнє вираження сумісної діяльності суб'єктів взаємодії для досягнення поставлених перед ними цілей. Виділено а) правотворчу; б) правозастосовну; в) контрольну форми взаємодії складових сил оборони, а також специфічну форму – захист прав і свобод людини і громадянина.

Доведено, що *військова взаємодія* (взаємодія при виконанні бойових, спеціальних, службово-бойових, службових завдань) – це спільні узгоджені за цілями, завданнями, місцем, часом і способами виконання завдань дії військ (сил) для досягнення завдань служби та/або мети операції (бойових дій, бою). Запропоновано основними *етапами* процесу взаємодії складових сил оборони вважати: а) планування; б) підготовка сил та засобів; в) виконання завдань; г) аналіз проблемних питань виконання та внесення відповідних коректур. Доведено, що військова взаємодія сил оборони реалізується на: а) стратегічному; б) оперативному; в) тактичному рівнях;

Ключові слова: сили оборони, Збройні Сили України, військові формування, взаємодія, військова взаємодія, планування, тактичний, стратегічний, оперативний рівень взаємодії.

Based on the results of the analysis of the concepts of "defense function", "defense forces" and "interaction", the article proposes a definition of the concept of interaction of subjective components of the defense forces of Ukraine as a set of organizational, legal and material and technical resources, states and processes which constitute the coordinated and coordinated in time and space joint actions of these subjects aimed at realization of their tasks in the field of defense.

It is proved that the system of subjects of the defense forces of Ukraine includes bodies of different legal nature and place in the mechanism of the State, the unifying factor for which is the functional focus on the fulfillment of tasks in the field of defense of Ukraine. The author determines that the main component of the defense forces of Ukraine is the Armed Forces of Ukraine and other military formations established in accordance with the laws of Ukraine, the peculiarity of which is the legally enshrined right to use weapons and military equipment in order to fulfill their tasks.

It is substantiated that the process of interaction between the components of the defense forces of Ukraine has an external and internal aspect (vector) of implementation, as well as a general and a special form. It is proposed that the forms of interaction of the components of the defense forces of Ukraine should be understood as an external expression of the joint activities of the subjects of interaction regulated by legal norms in order to achieve their goals. The author distinguishes a) law-making; b) law-enforcement; c) controlling forms of interaction between the components of the defense forces, as well as a specific forum – protection of human and civil rights and freedoms.

It has been proven that military interaction (interaction during the performance of combat, special, service-combat, service tasks) is joint actions of troops (forces) agreed on goals, tasks, place, time and methods of performing tasks to achieve service tasks and/or the purpose of the operation (combat, battle). It is proposed to consider the main stages of the process of interaction of the defense forces as follows: a) planning; b) preparation of forces and means; c) performance of tasks; d) analysis of problematic implementation issues and introduction of appropriate corrections. It has been proven that the military interaction of the defense forces is implemented on: a) strategic; b) operative; c) tactical levels;

Key words: defense forces, Armed Forces of Ukraine, military formations, interaction, military interaction, planning, tactical, strategic, operational level of interaction.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи раніше у новітній історії України, першочерговим викликом для держави та громадянського суспільства є реалізація оборонної функції. Зазначене обумовлено триваючою збройною агресією російської федерації проти нашої держави, яка визначає основну парадигму суспільного життя і формує порядок денний функціонування усього державного механізму. Беручи до уваги важливість військово-політичних викликів, що постали нині перед системою органів державної влади України, її Збройними Силами та іншими складовими сил безпеки і оборони, актуальним є концентрація зусиль усіх складових на певних етапах, що вимагає організації тісної взаємодії. У п. 3.2 Стратегічного

оборонного бюлетеня України зазначається, що «місія сил оборони ґрунтується на трьох основних засадах всеохоплюючої оборони України: стримування, стійкості та взаємодії» [1]. Тому, на наш погляд, актуальним є наукове дослідження характеру і змісту взаємодії, яка має місце в процесі реалізації зазначеними суб'єктами визначених для них завдань і функцій.

Акцентуючи на важливості для теоретичних засад взаємодії елементів Сил оборони уявлення змісту ключових понять і категорій, зазначимо, що в юридичній науці не існує одностайного погляду на поняття «оборонна функція держави», однак, найчастіше під ним розуміють захист суверенітету і територіальної цілісності держави, її захист

від зовнішніх посягань. Слід погодитися із В. М. Александровим у тому, що, незважаючи на неосяжність змісту поняття оборонної функції держави, кінцевим результатом її реалізації державою є досягнення стану підготовки до можливого збройного захисту держави та її безпосереднього захисту у випадку збройної агресії або збройного конфлікту [2, с. 80]. Зазначимо, що таке розуміння оборонної функції держави ґрунтується на визначенні поняття оборони, закріпленому у ст. 1 Закону України «Про оборону України» [3], а саме – як системи політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Нормативні засади реалізації оборонної функції держави наразі визначено низкою нормативно-правових актів, які становлять сукупність законодавства з питань національної безпеки та оборони. Законодавче визначення поняття сектору безпеки і оборони знаходимо у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [4], зокрема, як системи органів державної влади, Збройних Сил України, а також правоохоронних та розвідувальних органів, органів державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, оборонно-промислового комплексу України, сил цивільного захисту, діяльність котрих постійно перебуває під цивільним демократичним контролем і відповідно до Конституції та згідно із Законами України за своїм функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від широкого спектру різноспрямованих загроз, а також громадян та громадських об'єднань, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії у секторі безпеки та оборони наразі складають вагомий частину наукових досліджень у сфері військової, юридичної науки, а також науки державного управління. На теоретичному рівні проблеми взаємодії у процесі державного управління розглядали О. М. Бандурка, Д. О. Горбач, О. В. Зайчук, Д. П. Калаянов, О. Ф. Кобзар, О. В. Кузьменко, В. К. Шкарупа та ін. Вивчення загальних та конкретизованих питань функціонування суб'єктної складової сектору безпеки і оборони складає значну частину наукового доробку таких науковців як В. М. Александров, С. В. Белай П. П. Богущий, Д. В. Кармишев, І. М. Коропатнік, Л. О. Кравченко, В. Й. Пашинський, В. В. Сокуренько, Н. М. Оніщенко та ін. Аналіз зазначених та інших публікацій дозволяє стверджувати, що попри стійкий інтерес науковців до проблем функціонування сил оборони, доктринальні положення взаємодії елементів зазначеної системи у процесі реалізації ними свого призначення потребують поглибленої розробки, зокрема, з урахуванням нових методологічних підходів та військово-політичних реалій України протягом кількох останніх років.

Формулювання мети статті. Метою статті є: на основі та з урахуванням аналізу понять «сили оборони» та «взаємодія», сформулювати та виокремити складові поняття «взаємодія сил оборони України», обґрунтувати його ознаки та структуру, розкрити зміст.

Вклад основного матеріалу. Понятійний конструкт, що є предметом аналізу у даній статті, характеризується виразною дихотомією, а саме – складається із понять «сили оборони» та «взаємодія».

Аналізуючи перше із них, зазначимо, що поняття «сили оборони» вперше отримало юридичне визначення у змісті Воєнної доктрини України від 24 вересня 2015 року (втратила чинність 2021 року), набуло поширення у політико-юридичній та військовій сферах, і має нормативне закріплення у низці нормативно-правових актів. У теоретичному та нормативному контексті сили оборони України віднесено до системи державних та суспільних інституцій, що складають поняття сектору без-

пеки і оборони, і покликані захищати національні інтереси від загроз та забезпечувати національну безпеку України. У Законі України «Про національну безпеку» [4], поняття «сектор безпеки і оборони» визначено як «систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадян та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України».

Складовими поняття «сектору безпеки і оборони» є чотири компоненти, розмежовані між собою за критеріями функціонального призначення і юридичної природи, які становлять основу системи суб'єктів реалізації оборонної функції держави. Зокрема, це: 1) сили безпеки; 2) сили оборони; 3) оборонно-промисловий комплекс; 4) громадські об'єднання, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Як випливає із норм зазначеного закону [4], сили оборони – це Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

Досліджуючи проблеми правового регулювання оборони та національної безпеки України, більшість науковців підтримують законодавчо визначене поняття оборони України як комплексу політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів стосовно забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу України [14, с. 468]. В. Б. Авер'янов під поняттям оборони України розумів різноманітні суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності держави із забезпечення її здатності в разі збройної агресії або збройного конфлікту, практичного здійснення військового захисту держави, включаючи використання Збройних Сил України, у випадках агресії проти неї, а також при виконанні завдань, що передбачені міжнародними зобов'язаннями [15, с. 366]. Також до здобутків вітчизняної юридичної та військової наук слід віднести усталеність концептуального бачення воєнної безпеки як найважливішої складової національної безпеки, що ґрунтується на реалізації спроможності всеохоплюючої оборони України у випадку військової агресії проти неї. Зазначених поглядів дотримується, зокрема, В. Колох [16, с. 408]. Водночас, В. П. Шкідченко й В. Д. Кохно, аналізуючи співвідношення категорій воєнної безпеки і оборони, приходять до висновку, що оборона є складовою воєнної безпеки країни, оскільки зміст оборони полягає у відверненні і відбитті зовнішньої воєнної агресії збройним шляхом, а воєнна безпека, будучи складовою національної безпеки, досягається як внаслідок реалізації оборонної функції держави (у випадку війни, збройної агресії), так і через виконання різних заходів у політичній, економічній та інших сферах суспільного життя (у мирний час) [17, с. 6].

Виходячи із аналізу Закону України «Про національну безпеку України» [4, ч. 2 ст. 12], суб'єктами системи органів безпеки і оборони є різні за правовою природою та місцем у механізмі держави органи, об'єднаним чинником для яких є функціональна спрямованість на виконання завдань у сфері забезпечення безпеки і оборони.

Головними компонентами органів держави, призначених для реалізації оборонної функції, є Збройні Сили України та інші, утворені відповідно до законів України,

військові формування. З метою належного виконання свого функціонального призначення сили оборони як у мирний час, так і в періоду дії норм воєнного стану, мають право застосовувати і використовувати зброю і бойову техніку. Зокрема, Збройні Сили України, є структурним утворенням (об'єднанням), яке забезпечує відносну стійкість соціальних відносин та взаємодій і характеризується раціональною впорядкованістю і відповідністю структури, визначеної Законом України «Про Збройні Сили України», їх функціональному призначенню. Як державний інститут Збройні Сили України є елементом апарату легального примусу держави, мають своєю метою здійснення оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

З урахуванням зазначеного, приходимо до висновку, що ключова особливість сил оборони України, як системи компонентів, пов'язана із їх спроможністю і здатністю досягти необхідного результату у ході виконання завдань з питань оборони держави у визначених умовах відповідно до певних сценаріїв дій та із використанням наявних ресурсів.

Приступаючи до аналізу поняття «взаємодія», перевіривши, відмітимо, що в основу розуміння зазначеної філософської категорії покладено сутнісну ознаку наявності відносин (зв'язків), котрі дозволяють об'єктам здійснювати взаємний вплив один на одного з метою отримання двосторонніх (взаємних) змін. Узагальнення результатів аналізу зазначеного поняття у площині соціальних наук дозволяє стверджувати, що під взаємодією між будь-якими соціальними суб'єктами розуміють: 1) сукупність усіх зв'язків між ними; 2) наявність найрізноманітніших стійких, об'єктивно обумовлених та необхідних, функціонально залежних, кількісно та якісно не обмежених форм взаємозв'язку між ними; 3) процес та результат взаємовпливів взаємодіючих сторін. На справедливу думку І. В. Потайчука, сутністю процесу взаємодії є спільна взаємна діяльність двох сторін, що здійснюється за допомогою взаємної підтримки [18, с. 11]. Аналізуючи взаємодію як невід'ємну складову управління у сфері правоохоронної діяльності, О. Ф. Кобзар під зазначеним поняттям розуміє «форму прояву цілеспрямованого впливу, що передбачає забезпечення необхідної узгодженості дій відповідних суб'єктів, елемент процесу реалізації поставлених цілей щодо захисту прав та свобод громадян, охорони публічного порядку та публічної безпеки, запобігання, припинення правопорушень, усунення умов, які сприяють їх вчиненню» [19, с. 97]. Аналізуючи поняття взаємодії Національної гвардії України з правоохоронними органами та Збройними Силами України, С. О. Островський трактує його як «сукупність організаційно-правових і матеріально-технічних ресурсів, станів і процесів, з яких складаються скоординовані та погоджені в часі і просторі спільні дії зазначених суб'єктів, спрямовані на захист і охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від протиправних посягань, охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності не законних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій, відсіч збройно агресії проти України та ліквідацію збройних конфліктів» [20, с. 15].

З урахуванням зазначеного, приходимо до висновку, що в основу поняття взаємодії складових сил оборони України має бути покладено розуміння його як сукупності організаційно-правових і матеріально-технічних ресурсів, станів і процесів, з яких складаються скоординовані та погоджені в часі і просторі спільні дії визначених суб'єктів, спрямовані на реалізацію їх завдань у сфері оборони.

Виходячи із різнопланової юридичної природи інституцій, які складають структуру-систему сил оборони України, зокрема, належність до їх складу Збройних Сил

України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони і безпеки держави, а також на те, що політичне керівництво силами оборони здійснюють державні органи загальної компетенції, можемо стверджувати про наявність зовнішнього і внутрішнього аспектів (векторів) такої взаємодії, а також про загальний і спеціальний характер (форму) такої взаємодії. Так, *зовнішній аспект (вектор) взаємодії складових сил оборони* України реалізується у взаємозв'язках і взаємовпливах зазначеного суб'єкта з іншими державними інституціями та органами держави загальної компетенції, а також з громадянським суспільством. Його метою є досягнення найкращих умов для найбільш ефективного функціонування і розвитку складових зазначеної системи. Внутрішній аспект (вектор) взаємодії складових сил оборони України реалізується всередині системи, між органами спеціальної компетенції, які складають категорію «сили оборони». Метою такої взаємодії є досягнення найбільш ефективного і дієвого рівня забезпечення захисту держави і громадянського суспільства від загроз ззовні, а також за необхідності – відсічі збройної агресії, оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Зазначені види взаємодії реалізуються в межах тієї чи іншої форми. Під формами взаємодії складових сил оборони України пропонуємо розуміти регламентоване правовими нормами зовнішнє вираження сумісної діяльності суб'єктів взаємодії для досягнення поставлених перед ними цілей. Будь-яка з форм взаємодії складових сил оборони України повинна відповідати її меті та мати правовий характер. Правовий характер форм взаємодії, учасниками якої є Збройні Сили України, обумовлюється вимогами ст. 19 Конституції України [21], відповідно до якої останні зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. З урахуванням запропонованого вище визначення, пропонуємо виділяти такі загальні форми взаємодії складових сил оборони України: а) правотворчу; б) правозастосовну; в) контрольну; г) захист прав і свобод людини і громадянина. Кожній формі притаманна група методів, які являють собою усталені способи їх реалізації.

Зважаючи на специфіку завдань, виконання яких згідно законодавства покладається на сили оборони України, а також на специфічність (виключність) способів і засобів їх досягнення, акцентуємо на особливому характері (формі) внутрішньої взаємодії сил оборони та визначаємо її як *військово-взаємодію* (або *взаємодію при виконанні бойових, спеціальних, службово-бойових, службових завдань*). З урахуванням наявних у літературі підходів, пропонуємо під поняттям *військової взаємодії* (взаємодії при виконанні бойових, спеціальних, службово-бойових, службових завдань) розуміти спільні узгоджені за цілями, завданнями, місцем, часом і способами виконання завдань дії військ (сил) для досягнення завдань служби та/або мети операції (бойових, спеціальних дій, бою). У залежності від масштабу воєнних дій і складу військ (сил), що беруть у ній участь до *видів* військової взаємодії сил оборони пропонуємо відносити: а) тактичну взаємодію; б) оперативну взаємодію; в) стратегічну взаємодію. Цілі кожного із зазначених видів військової взаємодії обумовлюються метою дій тих військ (сил), які виконують основні завдання, що визначають результат воєнних дій. Наразі порядок взаємодії і повноваження відповідних посадових осіб та форми взаємодії визначено наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України [22].

Як і будь-який інший вид взаємодії, військова взаємодія ґрунтується на відповідних принципах, організовується в межах відповідних етапів, реалізується на відповідних

рівнях. Узагальнення наявних результатів вивчення даного питання дозволяє серед *принципів військової взаємодії* виділяти загальні та спеціальні. До *загальних* принципів взаємодії складових сил оборони пропонуємо відносити: принципи законності; гласності; науковості; єдності мети; плановості; комплексності; системності; доцільності. Категорію *спеціальних принципів* військової взаємодії сил оборони, на нашу думку, складають принципи: концентрації сил та засобів; оптимального використання можливостей; єдиного керівництва; «головної» і «другорядної» ланки; наявності резерву; маневреності; відповідальності за результати і наслідки спільних дій.

Основними *етапами* процесу взаємодії складових сил оборони, на нашу думку, є: а) планування; б) підготовка сил та засобів; в) виконання завдань; г) аналіз проблемних питань виконання та внесення відповідних коректур. Військова взаємодія сил оборони реалізується на рівнях: а) стратегічному (за участі міністерств, відомств, інших центральних органів виконавчої влади); б) оперативному (за участі оперативних угруповань військ і бригад); в) тактичному (за участі батальйонів, рот, взводів, відділень, загонів).

Підсумовуючи зазначене, у контексті характеристики поняття військової взаємодії складових сил оборони України, наголосимо, що за умов протистояння сил оборони України збройній агресії російської федерації, зазначена форма взаємодії є пріоритетною, визначальною, і має не тільки стратегічно-тактичне, але і загальнонаціональне значення.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене у статті, приходимо до наступних висновків і узагальнень:

1. Складовою частиною наукової розробки теоретичних засад взаємодії суб'єктних складових сил оборони України є встановлення точного змісту зазначеного понятійного конструкту, який характеризується смисловою дихотомією.

2. З урахуванням результатів аналізу понять «оборонна функція», «сил оборони» та «взаємодія», під поняттям взаємодії суб'єктних складових сил оборони України пропонуємо розуміти сукупність організаційно-правових і матеріально-технічних ресурсів, станів і процесів, з яких

складаються скоординовані та погоджені в часі і просторі спільні дії зазначених суб'єктів, спрямовані на реалізацію їх завдань у сфері оборони.

3. До системи суб'єктів сил оборони України належать різні за правовою природою та місцем у механізмі держави органи, об'єднаним чинником для яких є функціональна спрямованість на виконання завдань у сфері забезпечення оборони України. Головним компонентом сил оборони України є Збройні Сили України та інші, утворені відповідно до законів України, військові формування, особливостями яких є законодавчо закріплене право з метою виконання покладених на них завдань використовувати зброю і бойову техніку.

4. Процес взаємодії складових сил оборони України має зовнішній і внутрішній аспект (вектор) реалізації, а також загальну та спеціальну форму. *Зовнішній аспект (вектор) взаємодії складових сил оборони України* реалізується у взаємозв'язках і взаємовпливові зазначеного суб'єкта з іншими органами держави загальної компетенції та громадянським суспільством; внутрішній – реалізується всередині системи.

5. *Форми взаємодії складових сил оборони України* – це регламентоване правовими нормами зовнішнє вираження сумісної діяльності суб'єктів взаємодії для досягнення поставлених перед ними цілей. Ними, зокрема, є: а) правотворча; б) правозастосовна; в) контрольна; г) захист прав і свобод людини і громадянина.

6. *Військова взаємодія* (взаємодії при виконанні бойових, спеціальних, службово-бойових, службових завдань) – це спільні узгоджені за цілями, завданнями, місцем, часом і способами виконання завдань дії військ (сил) для досягнення завдань служби та/або мети операції (бойових, спеціальних дій, бою).

7. Основними *етапами* процесу взаємодії складових сил оборони є: а) планування; б) підготовка сил та засобів; в) виконання завдань; г) аналіз проблемних питань виконання та внесення відповідних коректур. Військова взаємодія сил оборони реалізується на: а) стратегічному; б) оперативному; в) тактичному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. (дата оновлення: 27.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17> (дата звернення: 12.02.2024)
2. Александров В.М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 78–82.
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Белай С.В., Островський С.О. Юридичні засади поняття «взаємодія Національної гвардії України з правоохоронними органами та військовими формуваннями України». *Честь і Закон*. 2016. № 3(70). С. 85–90.
6. Богущий, П.П., 2021. Військово-правова парадигма взаємодії громадянського суспільства та сектору безпеки і оборони. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф.*, Харків, с. 9–12.
7. Карамішев Д. В. Організаційно-правові засади цивільно-військової взаємодії з питань оборони та життєзабезпечення збройних сил України в умовах воєнного стану. *Державне будівництво*. 2022. № 1(31). С. 6–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-1-01>.
8. Коропатнік, І., 2016. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства, *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, Nr. 3(19), p. 77–82.
9. Коропатнік, І., Карелін, В., Остапенко, І. (2022). Взаємодія суб'єктів у системі демократичного цивільного контролю над силами оборони: особливості правового регулювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 51(3 (51)), 65–68. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.65-68>.
10. Коропатнік, І., 2016. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства, *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, Nr. 3(19), p. 77–82.
11. Кравченко, Л. О., Нікітюк, Т. А., Лукічов, В. Л., Арнаутова, В. В., 2021. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник, Київ, 48 с.
12. Пашинський В. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2018/28.pdf (дата звернення: 05.01.2024).
13. Оніщенко, Н.М., Сунегін, С.О., 2023. Правове забезпечення взаємодії збройних сил України з громадянським суспільством: концептуальні засади. *Наукові інновації та передові технології*, No. 5(19), с. 113–321.
14. Адміністративне право : підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богущий та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2013.
15. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2005. Т. 2: Особлива частина. 2005. 624 с.

16. Колюх В. Правове регулювання оборони України: теоретичні аспекти// Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоець, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія : "Baltija Publishing", 2022. 986 с.
17. Шкідченко В.П., Кохно В.Д. Военна безпека як категорія військової науки та складова національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2000. № 2. С. 3–7.
18. Потайчук І.В. Взаємодія органів досудового розслідування: минуле і сучасність. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. *Право*. 2012. № 1 (5). С. 10–15.
19. Кобзар О.Ф. Взаємодія – невід’ємна складова управління в правоохоронній діяльності. *Наукові записки. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 96–101.
20. Островський С.О. Поняття та елементи механізму взаємодії Національної гвардії України з правоохоронними органами та Збройними Силами України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія *Право*. Випуск 46. Том 2. С. 12–15.
21. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
22. Про затвердження доктрини застосування сил оборони держави: Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17.08.2018 №20ДСК-ОП